

doma, pričali bajku o životu bez poreza, o bratstvu s radnim narodom grada, o jednakosti svih radnih ljudi, o slobodi koja će doći s mirom. Mnogo je misli nabačeno u Kvaternikovim sjećanjima, a Jareb nam je omogućio da ih spoznamo.

Kvaternikovi članci u kojima su sažeta sjećanja toliko su zanimljivi da ih doista treba pročitati svaki profesor povijesti a ne samo svaki političar. Ovo djelo nadopunjuje knjige Fikrete Jelić-Butić i Hrvoja Matkovića opisom strasti, sukoba, jala i strahova koji su razdirali sam vrh vlasti. Jareb je u zbornik uvrstio i oproštajni govor Vinke Nikolića na ukupu Kvaternika 13. ožujka 1962. godine. Uglavnom u zbornik je ušlo sve što se je činilo vrijednim iz ostavštine Eugena Kvaternika da bude trajno zabilježeno za budućnost, i vjerojatno će se ova knjiga čitati kao što se s pomnjom čitaju sjećanja Ivana Meštrovića i Joze Kljakovića.

Mira Kolar-Dimitrijević

DANICA BOŽIĆ-BUŽANČIĆ, Južna Hrvatska u europskom fiziokratskom pokretu. Pokret za obnovu gospodarstva, gospodarske akademije, ogledni vrtovi i poljodjelske škole druge polovice XVIII. i početka XIX. stoljeća. Izd. Književnog kruga u Splitu, Biblioteka znanstvenih djela 76, Split, 1995., 415 str.

Fiziokratski pokret niknuo je u Francuskoj kao reakcija na zaostajanje poljoprivrede u odnosu na već vrlo moderno zasnovanu trgovinu. Ovaj pokret koji smatra da sve vrijednosti potječu iz poljoprivrede trajao je u Francuskoj svega tridesetak godina (1748.–1780.), i s francuskom revolucijom on je na svojim nastajajućim prostorima bio gotovo posve uništen, jer su se dobra na kojima je on našao svoju primjenu raspala, a plemstvo je ili ubijeno ili je emigriralo.

Međutim u Dalmaciji ovaj se pokret javlja nešto kasnije nego u Francuskoj, ali za razliku od ovog živi mnogo dulje, našavši primjenu u ladanjskoj kulturi brojnih dalmatinskih plemića, liječnika i upravnika, te je ovdje izuzetno značajan za razumijevanje protomodernizacijskih tokova. Pored toga u Dalmaciji se je ovaj pokret nakalemio na literarne akademije, koje su nicale već krajem XVII. stoljeća i koje pod utjecajem fiziokratskog pokreta poprimaju gospodarske sadržaje, sadržaje koji su bili važni za život.

Poslije predgovora u kraćem uvodu autorica ukazuje na osnovne značajke fiziokratskog pokreta u Francuskoj i u svijetu, te opisuje demografsko i gospodarsko stanje ove pokrajine u zadnjoj fazi venecijanske vladavine. U tom je vremenu mletačka vlada promijenila svoj odnos prema Dalmaciji, te je počela voditi brigu o njenom gospodarstvu, te je generalni providur za Dalmaciju i Boku Kotorsku 1755. agrarni zakon za zadarsku, a 1756. za kninsku krajinu. Međutim ovi su zakoni bili kritizirani od prvih dalmatinskih fiziokrata te se pokazalo da samo domaći ljudi mogu stvoriti primjenljiv program za gospodarsko unapređenje Dalmacije.

Treće poglavlje posvećeno je Gospodarskom društvu (akademiji) u Splitu koja djeluje od 1767. do približno 1814. godine. Autorica je obradila djelovanje Akademije, analiziravši njezin statut, razdoblje do smrti dr. Ivana Mollera 1783. koji je bio glavni financijer raznolike aktivnosti, razdoblje do kraja mletačke vladavine, razdoblje prve austrijske vladavine, razdoblje francuske uprave, te prestanak djelovanja, a navedeni su i

članovi Akademije među kojima se nalaze sve ugledne osobe ovog dijela Dalmacije. Iako su mijenjali političke opcije prema vlastima članovi su ustvari kako Danica Božić-Bužančić piše bili domoljubi i oni podilaze osvajačima ne bi li izvukli kakvu-takvu korist za dobro svog naroda. (61) Dr. Ivan Moller, Dr. Julije Bajamonti, Michieli Vitturi držali su predavanja i pisali, a pored toga svoje ideje ostvarivali primjenom u gospodarstvu Dalmacije. Zbog toga je ova akademija ostavila tragove i u poljodjelstvu i na obrtima i na ribarstvu, a prema istraživanjima autorice i na neposrednom životu pučanstva u splitskim predgrađima i na Splitskom polju, pri čemu se koriste katastarski podaci, anagrafi i svi mogući izvori u našim i talijanskim arhivima do kojih je autorica mogla doći. Obradom ovog materijala autorica nam daje opise pojedinih kuća, prehrane, uprave, kretanja pučanstva, analizira socijalnu strukturu pučanstva i obrtništva, trgovinu u splitskim predgrađima, dok za splitsko polje vrši analizu kolonatskih odnosa, podjelu zemlje po kulturama, urod, oruđe, domaće životinje i ostalo. Izvanredan materijal za razne struke istraživača.

Poljodjelsko društvo ili poljodjelska škola – Akademija u Kaštel Lukšiću je nastala iz praktične potrebe Radoša Ante Michieli Vitturia, jednog od vodećih članova Splitske akademije da radi sa težacima. Osnovana 1788. pod nazivom »Societa Georgica dei Castelli di Trau« ona djeluje do početka XIX. stoljeća., te je izvršila veliku ulogu u unapređivanju poljodjelstva u ovom kraju izradivši i priručnik za rad na polju, te glasovite memorije na hrvatskom jeziku. Nažalost bogatstvo rada ove akademije se ne može opisati zbog uništenog arhiva obitelji Vitturi iza Drugog svjetskog rata. Autorica opisuje rad ove akademije na osnovu Statuta, koji je preveo Vjeko Omašić, te očuvanih predložaka predavanja I. L. Garanjina o raznim poljoprivrednim kulturama, osobito o vinu, kao i pet vrlo vrijednih predavanja hvarsko-bračkog biskupa Ivana Dominika Stratika. Ova je akademija objavila o trošku venecijanskog Senata 1792. »poljski katekizam« Dominika Gianuizzija, kaštelanskog župnika, te Božićka donosi neke stihove iz ovog priručnika. Kaštelanska je akademija bila aktivna i u cijedenju mane iz jasna, a u vremenu kada više nije bila aktivna njeni su članovi nastavili rad, pa je tako Ivan Luka Garanjin započeo s oplemenjivanjem domaće rase ovaca, pa se rad ove akademije ocjenjuje naučinkovitijom među svim akademijama. Ovaj rapski biskup, kasnije splitski nadbiskup imao je i biblioteku, koja je većim dijelom sačuvana i danas u istoj kući gdje je nastala, te predstavlja pravi rudnik za buduća istraživanja, pa je Danica Božić Bužančić dala presjek kroz njezin inventar u posebnom poglavlju ovog rada.

U petom bloku prikazani su ogledni vrtovi istaknutih fiziokrata na području Trogira i Kaštela, te je to danas najopsežniji opis perivoja obitelji Garanjin koji je danas pod patronatom Zavoda za zaštitu spomenika kulture, a koji je dugo služio kao rasadnik, te perivoj obitelji Michieli Vitturea u Kaštel Lukšiću.

Gospodarsko-literarna (agrarna) akademija u Zadru osnovana je tek 1787. godine i o njoj autorica donosi podatke na osnovu očuvanog Statuta, jer je drugo što malo poznato. Akademija je organizirala nabavu pluga iz Toskane, a dopremljene su i merino ovce iz Španjolske. Autorica i osnivanje industrije likera u Zadru veže uz rad ove akademije. S obzirom na značaj Zadra predavanja držana u ovoj akademiji imale su ulogu promicanja poljoprivrede u čitavoj Dalmaciji, pa Ivan Banovac predlaže osnivanje gradskih škola u kojima bi se predavale i osnove poljodjelstva, a ovdje djeluje i Ivan Dominik Stratiko, te Andrija Borelli, vlasnik vranskog dobra, koji je smatrao da je Venecija kriva što je Dalmacija zaostala, jer joj se ne dopušta slobodan razvoj (241). I ova je akademija prestala djelovati tijekom francuske vladavine, oko 1808. godine.

U Dubrovniku nije postojala samo literarna akademija, ali je odjek fiziokratizma i na ovom području našao svoje mjesto kroz razna predavanja te kroz djelovanje Mihe Sorkočevića, Tome Basiljevića iz Kotora i svećenika Đure Ferića Gvozdenice.

I akademije i pojedinci smatrali su da u Dalmaciji treba osnovati poljoprivredne škole pa je donesen prijedlog Ivana Luke Garanjina za osnutak veterinarske i kemijsko-botaničke škole iz 1798. godine. Juraj Parčić, šibenski svećenik i plemić predlagao je

osnivanje slične škole u Šibeniku još 1767. godine. No od svih tih prijedloga učinjeno je vrlo malo.

Zaključak ove izuzetno vrijedne i lijepe znanstvene knjige, koja ima na kraju i više priloga s dokumentima je da se fiziokrati Dalmacije nisu osjećali ni Talijanima ni Venecijancima, već da su bili »naš narod«, pa je i sve ono što su radili bilo u korist tog naroda i da se to događalo prije dolaska Francuza. Vladavinu Francuza ne preživljava niti jedna akademija, jer je osobina istih da u njima ipak dominira staro dalmatinsko plemstvo, a Francuzi unose novi duh pri kojem i stvaralaštvo pripada puku. Objavljivanjem ove knjige tema fiziokrati u Dalmaciji je potpuno apsolvirana. Danica Božić – Bužančić je nakon više godina rada a u okviru projekta »Hrvatska 18.–19. stoljeća – protomodernizacija« Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu i u okviru izdavačkog projekta »Gospodarska povijest Dalmacije XVIII. i XIX. stoljeća« Književnog kruga Split izradila ovo djelo značajno za gospodarsku povijest Hrvatske.

Mira Kolar-Dimitrijević

SERGIO ROMANO, Disegno storico della storia d'Europa dal 1789 al 1989, Longanesi & C., Milano, 1991., 247 str.

Knjiga *Nacr povijesti Europe od 1789. do 1989. (Disegno della storia d'Europa dal 1789 al 1989)*, koju je – u zbirci »Il Cammeo«, knj. 222 – objavio potkraj 1991. godine milanski nakladnik Longanesi, pobuđuje posebnu pozornost samom formulacijom podnaslova, koja glasi: *Trionfo, smrt i uskrsnuće nacionalnih država (Trionfo, morte e resurrezione degli Stati nazionali)*. Na samom ovitku knjige nalazimo tekst koji interpretira i eksplicira smisao navedenog podnaslova. Naime, tvrdi se da recentniji događaji na europskoj sceni (»nacionalna gibanja 1989. i raspadanje stare sovjetske države u ljeto 1991.«) predstavljaju istinske protagoniste ove knjige, a da radi razotkrivanja njihovih uzroka treba poći od same ideje nacionalne države: »koja nastaje i ostvaruje se između 1789. i 1848., trijumfira 1919., umire 1945., i uskrsnuje baš od 1989.« Ove se hipoteze ponavljaju i u *Predgovoru* knjige (7–8).

Iz navedenoga može se zaključiti da autor ove knjige tumači problem nastanka nacionalne ideje, te formiranja i razvoja nacije pomoću Spenglerovih evolucionističkih i organicističkih postavki. Zapravo, ne samo da se autor koristi Spenglerovim tezama o razvoju društva za tumačenje svojih shvaćanja o razvoju nacije, nego ih on razvija, uvadajući pojedine elemente iz kršćanskog svjetonazora: *uskrsnuće!* Glede takva shvaćanja i interpretacije pojave i razvoja nacionalne ideje, nacionalne zajednice i nacionalne države, smatramo da treba primijetiti sljedeće:

1. što se tiče Spenglerova kapitalnog djela (*Propast Zapada*), ono može zadiviti čitatelja, ali usprkos tome, možemo ustvrditi da su njegovi zaključci produkt ondašnje i onakve društvene zbilje, te da ni autorove postavke o razvoju društva nisu prihvaćene od društvenih znanosti, napose sociologije (vidi: Kolingvud, Robin, *Ideja Istorije*, Sarajevo–Zagreb, 1986., str. 218–221; »Spengler«, »Evolucionizam« i »Organicizam« – *Opća enciklopedija Jugoslavenskog leksikografskog zavoda*, Zagreb, 1977.–88.)

2. što se, pak, tiče temeljne postavke iz Romanove knjige, može se kategorički tvrditi da ona ne stoji; naime, sinhronijsko-dijahronijskom raščlambom društvenih prilika na europskom prostoru pri istaknutim godinama tijekom posljednja dva stoljeća (1789.,